

Sytnyk O., & Sizarev K. (2019). The foundations and origins of the Moscow expansionist imperial policy towards Ukraine. *Zaporizhzhia Historical Review*, 2 (52), 153–157. Retrieved from <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/204>. DOI: 10.26661/swfh-2019-52-051

УДК 94.321:355.02

Підґрунтя та витoki московської експансіоністської імперської політики щодо України

О. М. Ситник

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
oleksander_sytnyk@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7743-8148>

К. К. Сізарєв

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті висвітлюється підґрунтя московської експансіоністської імперської політики. Прослідковано становлення імперської історії Московії. Зауважено, що процес російської імперської експансії, як й імперської історії Московії, загалом, має досить давню історію, яка сягає в глибину XII–XIII століть, але досить виразно проявилася вже на рубежі XVII–XVIII століття. Відзначено, що протягом усієї своєї історії московська держава демонструвала переважно хижачку сутність і схильність до експансії по

відношенню до сусідніх країн. Наголошено, що для москвинів близьким був культ війни та загарбання чужих територій, не дивлячись на те чи це сусідні Україна, Білорусь, Прибалтика, Кавказ, чи значно далші: Сибір, Центральна Азія, Далекий Схід тощо. Підсумовано, що фактор російської агресивної політики є одним із найбільш нагальних питань сучасності.

Ключові слова: імперська політика, московська експансія, російський імперський колоніалізм, московська держава, деспотизм, Україна.

O. M. Sytnyk, K. K. Sizarev

The foundations and origins of the Moscow expansionist imperial policy

The article covers the foundations of the Moscow expansionist imperial policy. The formation of the imperial history of Muscovy is traced. It is noted that the process of Russian imperial expansion, like the imperial history of Muscovy, in general, has a rather long history, which goes back to the XIIth – XIIIth centuries, but was quite clearly manifested at the turn of the XVIIth – XVIIIth centuries. It was noted that throughout its history, the Moscow state showed predominantly predatory nature and a tendency to expand in relation to neighboring countries and for Moscow (Russian) colonialism, the seizure of some material resources was insufficient, it was complemented by absorption of human resources: the most intellectual, socially active and in every way gifted Ukrainian, including – and military talent. It was emphasized that it was necessary to wage endless colonial wars of the Moscow state, at the turn of the XVII–XVIII centuries, it was transformed into imperial Russia. It was noted that for the Muscovites, the cult of war and the seizure of foreign territories was close, regardless of whether or not it was neighboring Ukraine, Belarus, the Baltic States, the Caucasus, or much further: Siberia, Central Asia, the Far East, and the like. It was noted that for a despotic, in its essence, Moscow (Russian) state, it was also extremely important to destroy any centers of democracy, especially if they concerned the veche system,

that is, people's rule. It was summarized that the factor of the Russian aggressive policy is one of the most pressing issues of our time.

Keywords: expansion, imperial politics, Russian imperial colonialism, Moscow state, despotism, Ukraine, imperial history of Muscovy.

Постановка проблеми. Процес російської імперської експансії, як й імперської історії Московії, загалом, має досить давню історію, яка сягає XII–XIII століть, але досить виразно проявилася вже на рубежі XVII–XVIII століття. Відтак, протягом XVIII–XIX століть російський імперський колоніалізм привів до знищення державного життя практично у всіх сусідніх народів. А вже в XX–XXI ст. російський самодержавний імперіалізм, трансформований в більшовицький (а на рубежі – XX–XXI ст. – в новітній гіпертрофований більшовицький) режим призвів до низки злочинних, геноцидних дій по відношенню до інших націй (української, білоруської, чеченської, литовської, латвійської, естонської тощо), що зумовлювало не лише денационалізацію сусідніх народів, а й нищення серед них усіх форм суспільної моралі та духовності.

Мета статті. Стаття присвячується характеристиці підґрунтя та витоків московської експансіоністської імперської політики. Провідним завданням статті є аналіз становлення російської імперської експансіоністської політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще від часів Русі, психологія північного середовища наділила майбутнього першого великороса жорстокістю, недовірою до всіх, абсолютною байдужістю до культури, зневагою до чужих звичаїв тощо [1, с.67, 68]. Для москвинів завжди був близьким культ війни та загарбання чужих територій, не дивлячись на те чи це сусідні Україна, Білорусь, Прибалтика, Кавказ, чи значно дальші: Сибір, Центральна Азія, Далекий Схід тощо.

М. О. Бердяєв звернув увагу на те, що війна є крайнім вираженням всілякого шляху в напрямку реалізації егоїстичних цілей засобом сили. Війна є зло і як світове явище виникає тоді, коли немає достатніх сил духу; тоді, коли люди не вірять у силу духу, а лише – в дух сили. Замість того, щоб бачити мету в духовному житті культурі, бачать її в державі та зростанні її могутності. Завдання життя підміняються засобами життя [2, с. 305, 310]. Вся попередня тисячолітня історія України-Руси ніби стала уособленням протистояння сили духу українського народу та нав'язуваної йому Москвою (Петербургом) імперської великодержавної домінанти.

Я. Р. Дашкевич наголошував на тому, що, створюючи свою українську державу, українці повинні переглянути й уточнити свою історію, базуючись на правді, достовірних фактах і історичних подіях. Перебуваючи упродовж століть під владою завойовників, українці фактично були позбавлені можливості впливу на формування національної свідомості та розвиток історії, в результаті чого історія України написана переважно на догоду цим завойовникам [3].

Низка українських учених і мислителів розглядали взаємини російського та українського народів в контексті протиставлення двох типів цивілізацій – осілого, землеробського з одного боку та мисливсько-кочового, загарбницького з іншого. Зокрема, Є. Гуцало в своєму творі «Ментальність орди» щодо московитян зауважує, що, поширившись на величезному просторі, не закорінений в питомий ґрунт, приривчений до грабіжництва, існування коштом чужої праці, народ-завойовник руйнує усталений, органічно вписаний в довкілля господарський лад поневолених народів, їх звичаї, культуру, ідентичність [4]. Останній, не маючи глибоких культурних і релігійних традицій, був схильний до злодійства, бандитизму та руйнування суспільного ладу, звичаїв, культури, ідентичності поневолених народів.

Згідно переконання П. Штепи, москвин живе лише сьогоденням, без перспективи на майбутнє. Він існує зазвичай за рахунок того, що зможе здобути (вполювати чи загарабати). Живучи з полювання, тобто з вбивства,

мисливець призвичаюється проливати кров, вбивати, стає жорстоким, навчається не цінити життя людей. Дим з комина теплої хати землероба породжує в ньому злобну заздрість і думку вкрасти чи силою відібрати в хлібороба їжу. Таким чином виховується загарбник імперіаліст, всі думки якого зосереджуються довкола їжі й матеріального добробуту. І як наслідок – формується матеріалістичний світогляд, а релігія його представляє забобонну, зовнішню обрядовість [5, с.20].

На думку М. Ф. Юрія, на Московщині так і не була створена власна національна культурна еліта (її заступила хаотична мішанина чужинців). Не маючи цих обов'язкових для національної творчості передумов, звичайно ж не міг розвинутися в москвинів їх творчий дух. Вони його не мають і понині [6, с.19].

Від самих витоків, для москвинів був притаманний руйницький характер, що зумовлювався самою природою московської влади й московського народу. Внаслідок своєї вдачі й внаслідок історичного виховання, москвини розуміли лише значення фізичної сили. Добровільну уступку, добровільний компроміс, добровільну кооперацію, співпрацю, федерацію москвин вважає за ознаку слабости партнера й тому з самого початку намагається накинути йому свою волю. Це є одна з найголовніших причин неможливості будь-якої співпраці з москвинами. Неможлива вона, бо жодна сила не може усунути цієї фатальної причини; несила навіть самим москвинам, навіть тоді, коли б і хотіли її усунути. Несила, бо та причина є в крові москвина, вона є спадкова. Це особливо підкреслював П. Штепа, згідно твердження якого, москвин розуміє лише засаду фізичної сили, що почасти й пояснює нахил москвина все руйнувати [5, с. 41].

Син Юрія Довгорукого, так званий Андрій «Боголюбський», народившись у Мерянській землі, в мерянському середовищі, від матері-мерянки, не був справжнім християнином, оскільки фактично він сповідував «двовір'я» й був далеким від християнських критеріїв моралі [7]. В. Білінський зауважив, що з часів Андрія «Боголюбського», ми стикаємося

з найбільшим парадоксом у мисленні великороса: усе, що робилося для звеличування Московії, – будь-яка мерзота, будь-яка підлість стосовно слов'янських сусідів і супротивників – вихваляється. Усе, що зроблене на шкоду Московії, – піддається анафемі [1, с. 65, 66]. Ситуація з Андрієм «Боголюбським» демонструє, що для нього та його війська 1169 року Київ був настільки ж чужим, як який-небудь німецький або польський замок.

Це розмежування України-Руси з Московщиною різко посилюється й остаточно оформляється в ординський період. Північно-східна Русь немовби зникла за «залізною завісою» [8].

Одним із проявів ідеології середньовічної Русі була ідея династично-державної спадкоємності, котра стала особливо актуальною в середині XII ст., в період боротьби за київську ідеологічну спадщину. Це, зокрема, було пов'язано з прагненням Андрія «Боголюбського», за допомогою православних святинь, встановити ідеологічну супрематію (верховенство) Володимира над Києвом – Другим Єрусалимом. Згодом, московські книжники-історіографи другої половини XVI–XVII ст., формулюючи концепцію тотожності Київської Русі та Московського царства, проголосили Андрія «Боголюбського» фундатором і будівничим Русі-Росії.

Практично протягом усієї своєї історії Московія завжди прагнула не стільки звільнитися від зовнішнього (зокрема – татарського) іґа чи внутрішньої деспотії, як нав'язати своїм сусідам свої порядки, владу й деспотичний режим. При цьому, як зауважив П. Штепа, сила – це єдиний аргумент, що його розуміє й шанує москвин. Право, справедливість, мораль – це для нього китайська грамота. Ліс зродив у москвина безпорадність, меншвартість, боягузтво. Щоб посилити себе, москвин прийшов до общини. Щоб посилити общину, визнав потребу сильної влади. А сильна влада в уявленні того дикуна, є лише влада деспотична. Община не дозволяла жодного індивідуалізму у себе, бо ж то був би її кінець. Уряд не дозволяв суспільного індивідуалізму, громадської самодіяльності, бо то також було б початком його кінця, тому що був би втратив монополію на провід нацією, а

свідомість москвина ототожнює це з втратою сили. Ліс, община, уряд вбили індивідуалізм москвина в самому його зародку. Безпорадність, почуття меншвартості, боягузтво, кріпацтво, община, рабський соціальний устрій, деспотична державна влада – все це остаточно скріпило весь духовий комплекс, що його можна назвати рабською отарністю. Всі чужинці, що відвідували Московщину в XV–XX ст. з огидою стверджують, що московському «рабалепствію» нема рівного в світі рабства. Протягом усієї історії Московщини включно всі були рабами (якщо не фізично, то духовно), від канцлера імперії до останнього прошака. Над кріпаком знущається дворянин (згодом – над колгоспником комуніст); над дворянином знущається аристократ (згодом – над рядовим комуністом високопоставлений); над аристократом знущається цар (згодом – над членом ЦК диктатор). Практикована протягом майже тисячоліття ця рабська отарність стала національною рисою москвина [5, с.37, 38].

Вісім століть татарського ярма – вісім століть деспотії й тиранії. Європейські реформи Петра – всього лише фасадний євроремонт орди, начебто зовні пофарбували європейськими фарбами, а потри московита, і вnutрії виявиться все та ж ординська сутність. Азіатський деспот, одягнений в європейські шовку, навіть начебто виховані в європейських традиціях заморські барони та імператриці, що опинилися в Московії, дуже швидко обазіатчувались. Орда поглинала всіх, без розбору. Звичайно, народ бунтував, дух свободи в одну мить не зникав, але Орда сталлю і вогнем встановлювала свій порядок. І треба визнати, що в даній справі церква була одним з головних помічників Орди і її ханів. В результаті московити перетворилися на рабів, безсловесних і безвольних в масі своїй. Повстаючи навіть проти своїх гнобителів-поміщиків, вони не йшли проти орди як такої. Цар-батюшка хороший, він просто не знає, що його бояри творять [6, с.161]. Цілком очевидно, що Московія є прямою спадкоємницею Золотої Орди держави Чингізидів, тобто, насправді татаро-монголи були «хрещеними батьками» московської державності. Московське князівство (а з 1547 р.

царство) не мало жодних зв'язків до XVI ст. з князівствами земель Київської Русі.

Як зауважив Я. Дашкевич, так звані «великороси», тобто плем'я великоросів, або російський народ, як він сьогодні зветься, з'явилися близько XV-XVII ст. серед фінських племен: мурома, мері, весі та ін. Тоді з'являється його історія. Немає історії великоросів на землі Київській! Історія великоросів починається із «Залещанської землі», з Московії, які ніколи не були Руссю. Татаро-монголи, що прийшли на ці землі, внесли значний вклад у формування «великоросів». На психологію великорусскую наклали відбиток запозичення татаро-монгольського інстинкту завойовника, деспота, в якого основна мета – світове панування [3]. Східний феодалізм відверто заперечував європейські демократичні цінності, на кшталт тих, котрі формувалися в Західній Русі. При цьому, завжди слід пам'ятати, що московські землі були під Золотою Ордою майже 300 років. За цей час ординські деспотичні традиції, тісно поєднавшись із давніми московськими устоями, утвердили на рідкість жорстоку й цинічну систему правління.

Протягом усієї своєї історії московська держава демонструвала переважно хижацьку сутність і схильність до експансії по відношенню до сусідніх країн. Особливо ж – щодо таких багатих, як Україна. Проте для московського (російського) колоніалізму загарбання одних матеріальних ресурсів було недостатнім. Це доповнювалося поглинанням людських ресурсів: найбільш інтелектуальних, соціально активних і всіляко обдарованих українців, включно – й військовим талантом. Це було необхідно задля ведення нескінченних колоніальних війн московської держави, що на рубежі XVII–XVIII століть трансформувалася в імперську Росію.

К. Маркс писав: «Росія – це Московія, котра виникла після розпаду Золотої Орди. Колиска Московії – криваве болото монгольського рабства, а не сувора слава епохи норманів. Політика Росії продовжувала політику Орди, а не політику Русі. Московія (майбутня Росія) була правонаступницею не Русі, а Золотої Орди. Сильною Росія стала тільки тому, що в майстерності

рабства виявилася неперевершеною. Навіть і тоді, коли Росія стала незалежною, вона й далі залишалася країною рабів. Петро I поєднав політичну хитрість монгольського раба з величчю монгольського володаря, якому Чингізхан заповів підкорити світ. Політика Росії – незмінна. Російські методи і тактика змінювалися й змінюватимуться, але провідна зірка російської політики – підкорити світ і правити в ньому – є й буде незмінною [9].

На думку М. Бердяєва, монголо-татарська навала призвела до трансформації Північних князівств (насамперед Московського) в «християнізований варіант татарського ханства», азіатсько-татарський за своїм типом, порівняно з яким навіть період татарського ярма був кращим, особливо для церкви [10, с.44, 45]. У той же час, українським (південним і західним давньоруським) князівствам в умовах жорстокого протистояння із Золотою Ордою вдалося не лише зберегти, але й розвинути питомі демократичні цінності. Спочатку це відбувалося в Галицько-Волинському князівстві, а згодом – у структурі Великого князівства Литовського. Поступово збільшувався розрив ментальності та ідеологічного розвитку Московської держави та України-Руси.

Московська держава увібрала в себе агресивну, завойовницьку політику Золотої Орди. Європейським впливам вона протиставила месіанську ідеологію Третього Риму, а згодом кинулася з азіатським фанатизмом в обійми більшовизму [11, с.184]. Як і в усі попередні століття мета Московської Орди насамперед полягала не в захопленні окремих територій (нині це Крим і Донбас), а в завоюванні столиці – Києва. Для деспотичної, за своєю суттю, московської держави також надзвичайно важливо було винищити будь-які осередки демократії, особливо ж – якщо вони стосувалися вічного устрою, тобто народоправ'я.

Формування Російської імперії в XVIII ст. створювало значні політичні наслідки, як для Росії, так й для низки країн, що опинилися під її владою чи мали спільний з нею кордон. Політико-ідеологічним обґрунтуванням

великого територіального розширення Росії стала імперська ідея. Її витoki прослідковуються вже наприкінці XV ст. Сформована діячами православної церкви та підтримана політичною елітою Московської держави імперська доктрина стала офіційною ідеологією російських самодержців. Її практичне застосування вимагало від урядових кіл Московії величезних матеріальних коштів та людських жертв. Водночас вона значною мірою вплинула на її подальший етнополітичний розвиток [12, с.3]. Москва завжди прагнула маніпулювати свідомістю як своїх громадян, так й інших народів. Тому москвинська влада постійно намагалася переписувати історію в потрібному саме їй руслі.

Назвавши себе Росією, або Великою Руссю, Московія тим самим стверджувала себе спадкоємцем і продовжувачем Київської Русі, а цим стверджувала й своє право на «собираніе земель русских». Таким чином розпочалося формування Московського царства, а згодом – Російської імперії. Незважаючи на те, що Московська держава являла й у національно-етнічному, і в культурно-історичному плані відмінну від Київської Русі формацію, північне плем'я московитів пригадало свою колишню державну приналежність до «руських» підданих і, посилаючись на династичні зв'язки своїх князів з київською династією, привласнило назву Русь і для новопосталої московської держави. Так закріпилися й поширилися назви південна та північна Русь, Мала Русь – Малоросія й Велика Русь – Великоросія. Внаслідок цього дві різні національно-культурні формації покривалися однією руською назвою, і творилася ілюзія історичної національно-культурної єдності двох народів. Історія двох різних держав – київської й московської – стала уявлятися як органічні періоди однієї «руської історії». Натягнувши на себе маску «росіянства», Москва не тільки приточила Київську Русь до своєї, тепер уже «російської» історії, а й проголосила свою першість у репрезентації «руського світу», визначила своє ставлення до українців у ролі «старшого брата», а українцям відвела другорядну роль «малоросів», себто провінційного відгалуження

великоросів, зіпсованого польськими або литовськими впливами. Так, спільна назва «росіян» витворила фальшиву уяву єдності культурно-історичних процесів двох народів і внесла плутанину та неясності в погляди на Росію й «російський народ» і на взаємовідносини двох народів – українського та «великоруського» [13, с.82, 83]. Остінній внаслідок месіанського звеличення своєї держави вперто ігнорував права та гідність сусідніх народів – насамперед українського. При цьому, на думку П. Штепи, вся трагедія москвичів полягає в тому, що народна культура в Московщині, внаслідок географічно-економічних й історичних обставин, завжди знаходилася на примітивному рівні, а як один із результатів цього – в Московщині так і не була створена власна національна культурна еліта (її заступила хаотична мішанина чужинців). Не маючи цих обов'язкових для національної творчості передумов, звичайно ж не міг розвинутися в москвинів їх творчий дух. Вони його не мають і понині [6, с.19].

У XVIII ст. Російська імперія стала домінуючою воєнно-політичною потугою на Півдні. Поки вона вела війни з Туреччиною і потребувала допомоги запорозьких козаків – а без них російських перемог на Півдні не було б, вона погоджувалася з існуванням Запорізької Січі, поступово обмежуючи її повноваження. У другій половині XVIII ст. царизм взяв курс на знищення Запорозької Січі. 1775 р. Січ була атакована 100-тисячною російською армією і знищена. Ідеологічною основою імперської позиції щодо ліквідації Січі став Маніфест Катерини II. Питання претензій на запорізьку спадщину проходить червоною ниткою через зміст Маніфесту. Права українського козацтва на володіння землями Запорозьких Вольностей відхилялись, хоча їхня військова і господарська присутність на Півдні мала значно давнішу історію, ніж перебування тут росіян і поселених імперською владою колоністів та військових поселенців, а роль у довголітній кривавій боротьбі з Османською імперією та Кримським ханством взагалі важко переоцінити [14, с.19].

Саме під час правління Катерини II значно активізувався наступ Російської імперії напрямку Півдня. Від 1762 р. на чолі зовнішньої політики імперії став граф М. І. Панін. Саме він з 1763 р. по 1783 р. очолював Колегію іноземних справ. Важливою складовою створеної графом М. І. Паніним зовнішньополітичної концепції утвердження Російської імперії як значної європейської держави («північна система») було існування на західних кордонах Росії «буферу» з формально незалежної, але під домінуючим російським впливом, Польщі. Це суттєво сприяло подальшій боротьбі з Османською імперією за вихід до Чорного моря. При цьому, щодо кримських ханів, російська влада та дипломатія використовувала найрізноманітніший арсенал засобів – спроби підкупу, інтриги в Стамбулі з метою зміни хана, таємні пропозиції російської протекції. І в цій ситуації Османська імперія не проявляла помітного мілітаризму [Андрєєва С. С. Зовнішньополітичні аспекти проголошення незалежності Кримського ханства 1772 р. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. Вип. 41., с. 29, 30].

Катерина II чітко усвідомлювала необхідність міжнародного визнання і надалі утвердження в договорі з Османською імперією зміни міжнародно-правового статусу Кримського ханства. Дипломатичне забезпечення проголошення незалежності Криму стало результатом низки політичних домовленостей між Пруссією, Австрією та Росією 1772 р., практична реалізація яких означала перший поділ Польщі. Довгий час Росія не приставала на пропозиції розділити Річ Посполиту, так як, з одного боку, сподівалася зберегти свій вплив на всю країну, а з другого – і надалі політикою «умиротворення Польщі», тиском на залежного короля та підконтрольний сейм забезпечити права православних при збереженні польської державності. Цим пояснюється суперечливий і багато в чому вимушений характер дій дипломатії Катерини II під час першого поділу Польщі. Врешті, Росія пристала до політики Пруссії та Австрії щодо Польщі, яка стала засобом забезпечення «раціонального державного інтересу» її

сусідів [25 Стегний П. В. Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795. / П. В. Стегний. – М., 2002. – 696 с, с. 139-176].

Протягом багатомісячної історії московської експансії по відношенню до України й інших країн у всій повноті проявилася вся хижацька сутність російського імперського колоніалізму, котрий не гребував ніякими підлими засобами для досягнення власної мети агресора-окупанта.

Зовнішні вияви московського загарбництва (імперіалізму) пояснюються загарбництвом москвинів (царів й урядів). Московщина потребувала грошей на зброю, бо сусідні держави росли культурно і економічно, отже, і військово. Збільшувати податки уряд не міг, бо не залишалося вже нічого ще не оподаткованого, а старих податків не могли всіх зібрати. Залишалося грабувати сусідів. Московський народ за наказом свого царя радо йшов підбивати, поневолювати, визискувати, обкрадати сусідні народи [Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість. [вид. 9-е]. Дрогобич: Відродження, 2012. 412 с., с.161].

О. Доній вважає, що Росія намагається узурпувати історію України як плацдарм для агресії. Спочатку крадуть українську історію, потім заперечують право українців на існування як окремого етносу, потім – нападають на українську територію – такий алгоритм російського імперіалізму [Доній О. Диспут з росіянами на радіо «Свобода»: Режим доступу. URL: <http://kyiok.com.ua/hromadskist/1153-donii-na-rosiiskomu-radio-rozproviv-chyi-kniaz-volodymyr-video.html>]. Слід наголосити, що кожна агресія Москви практично завжди здійснювалася з розрахунком саме на українських зрадників – манкуртів-яничар з ментальністю та психологією хохлів-малоросів. Останні зазвичай виконували роль п'ятої колони окупантів і всіляко сприяли інтересам Кремля.

Висновки.

Загалом, слід підсумувати, що протягом багатомісячної історії московської експансіоністської імперської політики по відношенню до

України й інших країн у всій повноті проявилася вся хижацька сутність російського імперського колоніалізму, котрий застосовував цілу низку підступних засобів, що ж притаманними для арсеналу типового агресора-окупанта.

Фактор російської агресивної політики є одним із найбільш нагальних питань сучасності. При цьому, слід наголосити, що процес російської імперської експансії, як й імперської історії Московії, загалом, має досить давню історію, яка сягає XII–XIII століть століть, але досить виразно проявилася вже на рубежі XVII–XVIII століття.

Протягом усієї своєї історії московська держава демонструвала переважно хижацьку сутність і схильність до експансії по відношенню до сусідніх країн. Особливо ж – щодо таких багатих, як Україна. Проте для московського (російського) колоніалізму загарбання одних матеріальних ресурсів було недостатнім. Це доповнювалося поглинанням людських ресурсів: найбільш інтелектуальних, соціально активних і всіляко обдарованих українців, включно – й військовим талантом. Це було необхідно задля ведення нескінченних колоніальних війн московської орди, що на рубежі XVII–XVIII століть трансформувалася в імперську Росію.

Особливо ж для москвинів близьким був культ війни та загарбання чужих територій, не дивлячись на те чи це сусідні Україна, Білорусь, Прибалтика, Кавказ, чи значно дальші: Сибір, Центральна Азія, Далекий Схід тощо.

У подальшому процесі дослідження цієї теми варто проаналізувати та еволюцію характер та специфіку російської колоніальної експансії періоду XVIII століття.

Джерела та література

DOI:

DOI: